

R E C E N Z I J A

Ar įmanomas filosofijos ir literatūros susitikimas?

Jūratė Baranova. *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*. Vilnius: Tyto alba, 2006.

2006 m. Vilniaus leidykla *Tyto alba* išleido filosofijos kritikės ir eseistės Jūratės Baranovos monografiją *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*, kurioje ieškoma galimų filosofijos ir literatūros sąlyčio taškų. Knygos autorė tvirtina, kad tai skirtingos sritys, tačiau suranda tam tikrų jų sąveikos kelių ir juos išsamiai aptaria. Monografijoje analizuojama, kaip literatūra veikia filosofiją ir jos raidą, kaip filosofinis ir literatūrinis mąstymo būdai persipina filosofuojančių rašytojų kūryboje, kaip filosofijoje interpretuojami tam tikri literatūros kūriniai, kaip įmanomas paralelus filosofijos ir literatūros tekstų skaitymas ir rašymas. Galiausiai autorė pritaiko filosofijos tekstų interpretavimo patirtį moderniajai ir šiuolaikinei lietuvių literatūrai perskaityti.

Nors, kaip įvadinėje knygos dalyje pabrėžia pati kritikė, dar antikinėje Graikijoje filosofija ir literatūra priešingos tarpusavyje, tačiau tuo pat metu ryškėjo ir šių dviejų sričių paralelės. Rašytojai pašiepavo filosofus, vaizduodami juos tam tikrose komiškose situacijose, o filosofai pajukdavo rašytojus, išryškindami jiems būdingus juoką keliančius bruožus. Jei Aristofanas komedijoje *Debesys* šaipėsi iš filosofo Sokrato, tai Platonas už savąjį mokytoją jam „atkeršijo“ dialoge *Puota*, patį komedijų kūrėją pavaizduodamas iš komiškos perspektyvos. Maža to, ankstyvosios antikos laikais filosofai nepasitikėjo ar tam tikra prasme netgi niekino rašytinius tekstus. Jau minėtas Sokratas pats neparašė nė vieno filosofinio teksto, o jo skelbtos idėjos mus pasiekė Platono plunksnos dėka. Tad kur tos filosofijos ir literatūros paralelės? Jau vėlyvojoje antikoje, kaip pastebi filosofas Arvydas Šliogeris, filosofija pasuko literatūros keliu, mąstymo tekstiškumui filosofus priartinus prie rašytojų ir poetų. Todėl visa postgraikiškoji filosofija gali būti vertinama kaip literatūros žanras – filosofija ir literatūra jau nebėra priešingos tarpusavyje, atvirkščiai, ieškoma jų sankirtos taškų.

Pirmojoje knygos dalyje *Filosofas kaip rašytojas* autorė analizuoja, kaip profesionalūs filosofai – Jacques'as Derrida, Giles'is Deleuze'as, Šliogeris – priartėja prie filosofijos kaip rašymo ir kaip kūrybos perspektyvos. Pasak Baranovos, Derrida'os filosofija sleidžiasi kaip autobiografinis rašymas, Deleuze'o – kaip sąvokų kūrimas, o Šliogeris esmingai balansuoja ties filosofijos ir literatūros riba. Jie visi dėstė filosofiją universitetuose, rašė filosofinius veikalus, tačiau niekada nepublikavo literatūros kūrinių. Ir visgi jų filosofiniai tekstai priartėja prie literatūrinių dėl tos priežasties, kad juose aptinkama ne tik griežta akademinė tam tikrų filosofijos problemų analizė, bet ir kūrybinio rašymo pobūdis.

Antroji knygos dalis *Filosofas ar rašytojas?* skirta tiems autoriams, kurie ne tik rašė filosofijos veikalus, bet ir kūrė literatūros kūrinius. Žymiausi iš jų – Albert'as Camus, Jeanas Paulis Sartre'as, George'as Bataille'us. Šie mąstytojai, kaip teigia Baranova, nuolat kyburioja esmingojoje tarpėje *tarp*, t. y. tarp filosofijos ir literatūros. Jie rašo ir akademinis filosofijos tekstus, ir literatūros kūrinius, todėl vienareikšmiškai juos priskirti prie filosofų arba literatū

gretų, pasak knygos autorės, būtų išties sudėtinga. Nepaisant to, ji Camus taria esant labiau rašytoją nei filosofą, Sartre'as, pasak jos, gali būti vertinamas ir kaip filosofas, ir kaip rašytojas, o Bataille'us – neonyčnininkas ir erotinių romanų kūrėjas.

Trečioji knygos dalis *Rašytojas kaip filosofas* skirta tiems autoriams, kurie rašė tik literatūros kūriniais, tačiau jų tekstai skatina rasti tam tikras filosofines interpretacijas. Čia Baranova analizuoja Marcelio Prousto ir Franzo Kafkos literatūros filosofškumą. Proustas šiuolaikinių filosofų interpretuojamas kaip ženklus gaminanti rašymo mašina, kaip tam tikras biografinis subjektas, kuriam būdingi sadomazochistiniai gyvenimo ir kūrybos impulsai, kaip stiprus poetas, galintis būti šiuolaikinės – tiek filosofinės, tiek literatūrinės – rašymo manieros simboliu. Kafkos kūryba vertinama kaip peržengianti literatūros ribas ir įsiterpianti į filosofiją, kaip šiuolaikinei epochai būdingus ženklus produkuojanti mašina ar filosofinės dekonstrukcijos metodu paklūstantys tekstai.

Ketvirtojoje knygos dalyje *Rašytojas ir filosofas* kritikė imasi lyginamųjų filosofijos ir literatūros kūrinių tyrinėjimų. Čia analizuojama, kaip rašytojas atsiduria greta filosofo ar filosofas – greta rašytojo. Baranova gretina Fiodorą Dostojevskį ir Emmanuelį Leviną, Levą Tolstojų ir Martiną Heideggerį, Sokratą, Aurelijų Augustiną ir Sigitą Parulskį. Kyla klausimas, kaip įmanomos tokios paralelės, jei šiuos autorius skiria ne tik laikas, erdvė ir vieta, bet ir pačios kūrybos pobūdis bei intencijos? Kaip teigia kritikė, draugėn suvesti Dostojevskį ir Leviną jai nebuvo sunku, nes pastarasis pats nurodo tam tikras Dostojevskio ištaras, tapusias jo atsakomybės sampratos ikifilosofiniu genezės šaltiniu. Panašiai įvyksta ir kitas – Tolstojaus ir Heideggerio – susitikimas. Pastarasis taip pat viename svarbiausių savo veikalų *Būtis ir laikas* išnašose nurodo, kad jo gyvenimo-mirties-link filosofinė koncepcija siekia Tolstojaus apysakos *Ivano Iljičiaus mirtis* gyvenimo ir mirties santykio literatūrinę interpretaciją. Sokrato ironijos ir Parulskio autoironijos gretinimo galimybė, kaip prisipažįsta pati knygos autorė, jai iškilo analizuojant šių mąstytojų intelektualines laikysenas, o Augustino *Išpažinimai* ir Parulskio prisipažinimai stoji greta dėl egzistencialistinių klausimų kėlimo ir atsakymų į juos paieškos būdų panašumo.

Penktojoje knygos dalyje *Šių laikų rašytojas Lietuvoje: filosofinis žvilgsnis* autorė iš esmės priartėja prie savojo tikslo – apmąstyti, kaip įvyksta filosofijos ir literatūros susitikimas. Pasak kritikės, tokį žingsnį ją paskatina žengti būtent šiuolaikinės prancūzų filosofijos iškelta filosofijos ir literatūros suartėjimo galimybė. Čia analizuojamos pagrindinės lietuvių literatūros tendencijos filosofinio mąstymo perspektyvoje.

Perskaičius šią knygą, neišvengiamai peršasi mintis, kad šiuolaikinės literatūrinės formos vargu ar galėtų būti atskirtos nuo postgraikiškųjų filosofinių turinių. Priešingai, jos yra integralios tų turinių dalys keliant pamatinius klausimus apie būtį ir apmąstant galimų atsakymų pagrįstumą. Todėl mūsų gyvenamojoje galimų tiesų pliuralizmo epochoje išskyla ne tik filosofijos ir literatūros susitikimo, bet ir jų susiliejimo galimybė. Ką tai reiškia – filosofijos ir literatūros intertekstiškumo galimybę ar šių sričių pamatinio autonomiškumo prarastį?..